

Orientace

”

Jana má cíl a nemá čas na milence

Ondřej Horák píše o zdařilém debutu spisovatelky
Anny Cimy Probudím se na Šibuji

”

KRITIKA
strana 24

SOBOTA 11. SRPNA A NEDĚLE 12. SRPNA 2018

LIDOVÉ NOVINY

KRESBA LELA GEISLEROVÁ

Česko, země plantážníků

V lesích hledáme borůvky, houby a sepětí s přírodou. Právě ona z nich ale prakticky vymizela

Měří jen několik málo milimetrů, přesto dokázal ovládnout značnou část republiky. A prakticky všechna média. Ips typographus alias lýkožrout smrkový. To on se stal hlavním veřejným nepřítelem a plní stránky novin, zatímco na jihozápadě Moravy bez povšimnutí schnou borovice a po celé zemi hynou jasaný i olše. Ano, máme problém. Jen je jeho podstata poněkud jiná, než by se ze záplavy textů v posledních měsících mohlo zdát.

LUKÁŠ ČÍZEK

Kdo si někdy prohlížel letecké snímky Česka, nemohl si toho nevšimnout: více než třetinu našeho území pokrývají lesy. Češi je zbožňují a fakt, že zalesněných ploch u nás přibývá, nezřídka považují za důkaz, že se příroda skvěle daří od Aše až po Jablunkov.

Tim spíš, když státní podnik Lesy České republiky (spravuje zhruba polovinu všech našich hvozdů) patří k nejvýdělečnějším lesnickým společnostem v Evropě. Máme jednu z nejvyšších zásob dřeva na hektar, těžíme ho více než kdy v historii, a v lesích ho přesto přibývá. Zázrak, chtě-

lo by se zvolat. Odložme ale růžové brýle a zaposlouchejme se do chroustání kůrovců. Všechna ta pozitiva se rázem mohou začít jevit jako jeden velký průšvih.

Přileťte k nám na hositnu

Začneme jedním číslem. Nepříliš velkým, ale o to důležitějším. Celá ta naše lesní chloubka sice zabírá třetinu republiky, vytváří ale jen 0,7 % HDP. Nic, co by rozhodovalo, bude-li u nás panovat blahobyt, nebo chudoba. Přesto v zápalu boje o neustálé zvyšování výnosů z lesa ignorujeme fakt, že není jen zdrojem dřeva. Zejména státní lesy kvůli pár korunám dřeva na kost a ničíme přírodní bohatství tam, kde ho můžeme bez námahy a levně chránit.

Mnohé firmy civilizovaného světa se dřeva z našich státních lesů štítí už teď. A do budoucna nám dřevařská krátkozrakost slibuje problémy ekologické i ekonomické. Aktuální kůrovcová kalamita je jen jejich ochutnávkou. V českých lesích totiž souběžně s ní běží i další: mění se klima a geometrickou řadou přibývají u nás dřívě neznámé choroby i škůdci. Nezměníme-li svůj dosavadní kořistnický přístup, hrozí, že brzy nebudeme mít ani přírodu, ani zisky, a někde ani ten les.

Jeho rozloha se na našem území od poloviny 18. století téměř zdvojnásobila. Existenci za to zaplatily stovky druhů motýlů, brouků, rostlin a ptáků. Jak přibývaly lesy, mizela vřesoviště, louky, stepi, pastviny a lada, kde žili. Zdejší krajinu tak dnes z velké části tvoří pole (38 %) a lesy (34 %). Pro organismy závislé na

Z krajiny zmizela většina podob lesa. Kde jsou háje, pastviny a pařeziny? Kde jsou palouky a loučky? Kolik džbánek jahod by tam dnes Mařenka a Jeníček nasbírali?

”

bezlesí místo nezbyvá, jak ukazují například nizounké stavy ještě donedávna běžných zajíců a koroptví.

Zatímco tedy expanze lesů drasticky ochudila zdejší přírodu jako celek, zvyšování stavů většiny lesních druhů nepřinesla. Lesa je u nás sice nejvíce za posledních několik století, většina jeho obyvatel je na tom ale podstatně hůře než kdy dřívě. Téměř všichni denní motýli našich lesů již vymřeli nebo se vymření blíží. Výrazné je i ochuzení rostlin a do větších lovišť se odebírají i organismy, které k životu potřebují staré stromy nebo tlející dřevo. Z krajiny totiž zmizela nejen většina neoraného bezlesí, ale také většina různých podob lesa.

Kde jsou háje, pastviny, pařeziny a střední lesy? Kde jsou palouky a loučky? Kolik džbánek jahod by dnes Jeníček a Mařenka nasbírali? Ze široké škály různě hustých a nejrůznějších způsoby ob-

hospodařovaných lesů je dnes běžný jen jeden jediný. Hustý porost stejně starých stromů jednoho nebo několika málo druhů, obhospodařovaný pasečně. Proces „obnovy lesa“ v takovém způsobu hospodaření spočívá v úplném vykácení a následném osázení vzniklé paseky. Obvykle něčím, co patří k nejoblíbenějším položkám kůrovcového jídelníčku a v dané lokalitě by samo nikdy nevyrostlo.

Smrkové eso

Navzdory politickému básnění o významu lesů pro naši přírodu k ní má většina zdejších hvozdů podobně daleko jako pole s kukuřicí. Mnohem lépe je vystihuje slovo plantáž. Tvrzení, že třetinu republiky pokrývají plantáže a stále jich přibývá, už ale tak skvěle nezní, že? Škody, které tato expanze napáchala na přírodě, jsou nespočetné. Přesto v ní pokračujeme a každý rok s neodbytnou pravidelností vynakládáme miliony eur, abychom zalesnili další dva tisíce hektarů půdy. Až se nám podaří pokrýt celou republiku, staneme se nejchudší zemí světa. Biologicky i ekonomicky.

Plantáž je přitom skvělá věc. Produkce dřeva je na ní vysoká a potenciální výdělek mnohem větší, než jaký kdy může nabídnout přírodní les. Stromky vysázíte, oplotíte, ožínáte, vychováváte – a za nějakých sto let někdo sklídí plody vaší práce. Problém je, že jste do plantáže investovali hodně peněz. A pokud se něco nepodaří – přijde sucho, požár, vítr, kůrovec, václavka nebo jiná choroba – plantáž lehne a váš vklad pohřbí.

Pravděpodobnost, že se něco z toho (nebo třeba jedno po druhém) za sto let přihodí, není úplně malá. A roste. Jednak vlivem klimatických změn a také kvůli stále rychlejšímu pronikání exotických chorob a škůdců do našich zeměpisných šířek. Za posledních patnáct let u nás bylo zaznamenáno více nových exotických patogenů dřevin než za celých 160 let předtím. Investovat za těchto podmínek do porostu stejně starých stromů stejného druhu – jedním slovem plantáže – je za těchto podmínek riskantní sázka na jedinou, hodně drahou kartu. Přesto se většina vlastníků lesů do takového gamblingu pouští.

Smrk, o němž už vaši babičky říkaly, že je rizikový, je v suchém a teplém klimatu odsouzen skončit jako potrava pro kůrovce. Srážek ubývá a teplota roste. Přesto u nás smrk zůstává nejčastěji vysazovanou dřevinou. Zatímco vymírající a zákonem chráněné brouky, motýly a rostliny tady lesníci hubí všemi prostředky (například ti státní prosazují letecké postřiky přírodních rezervací insekticidy), kůrovec je pro ně zřejmě něčím jako jednorozec pro osmiletou holčičku. Jak jinak si vysvětlit, že ministerstvo zemědělství stále doporučuje smrk sázet jako hlavní dřevinu?

Ekonomicky je to nesmyslné jen na první pohled. Kůrovcová kalamita je skvělou příležitostí! Při troše štěstí lze dosáhnout na jinak nedotknutelné dřevo z národních parků nebo provětrat penženky daňových poplatníků. Sazení smrku je zkrátka risk s potenciálně vysokým ziskem.

Pokračování na straně 18

Česko, země plantážníků

Dokončení ze strany 17

Když sázka nevyjde, lobbisté objíždějí poslance. Tu navrhnou lesnictví osvobodit od daní, támhle snížit DPH na výrobky ze dřeva. Případně požadují, aby stát za miliardy nakoupil vagony k odvozu jejich dřeva.

Existuje ovšem i další důvod, proč také malí vlastníci sázejí na smrk. Přísloví „roste jako dříví v lese“ platí. Na většině území les vyrostle sám, při opravdu vysokých stavech zvíře paseku možná budete muset oplotit. Ale necháte-li prostor přírodě, les nakonec přijde. Ušetříte spoustu práce a peněz. A vyrostle vám les s více druhů stromů, které se navíc usadí tam, kde jim to skutečně vyhovuje. Takový porost sice nedá tolik dřeva jako smrková plantáž, ale bude jako celek podstatně odolnější a nezlídnivější. Jejich jedna invazní houba nebo nálet kůrovce. Jenže takový les se většinou neobjeví do dvou let. Z hlediska ochrany přírody to není problém, paseka je biologicky velmi bohatá fáze existence lesa, plná často ohrožených druhů motýlů, brouků, plazů, ptáků a rostlin. Ale podle lesního zákona ji musí majitel zalesnit do dvou let od těžby. Nařízení s bohužel záměrem udržet kontinuitu je jednou z hlavních příčin záliby Čechů v plantážnictví.

Ministerstvo pichlavých dřevin

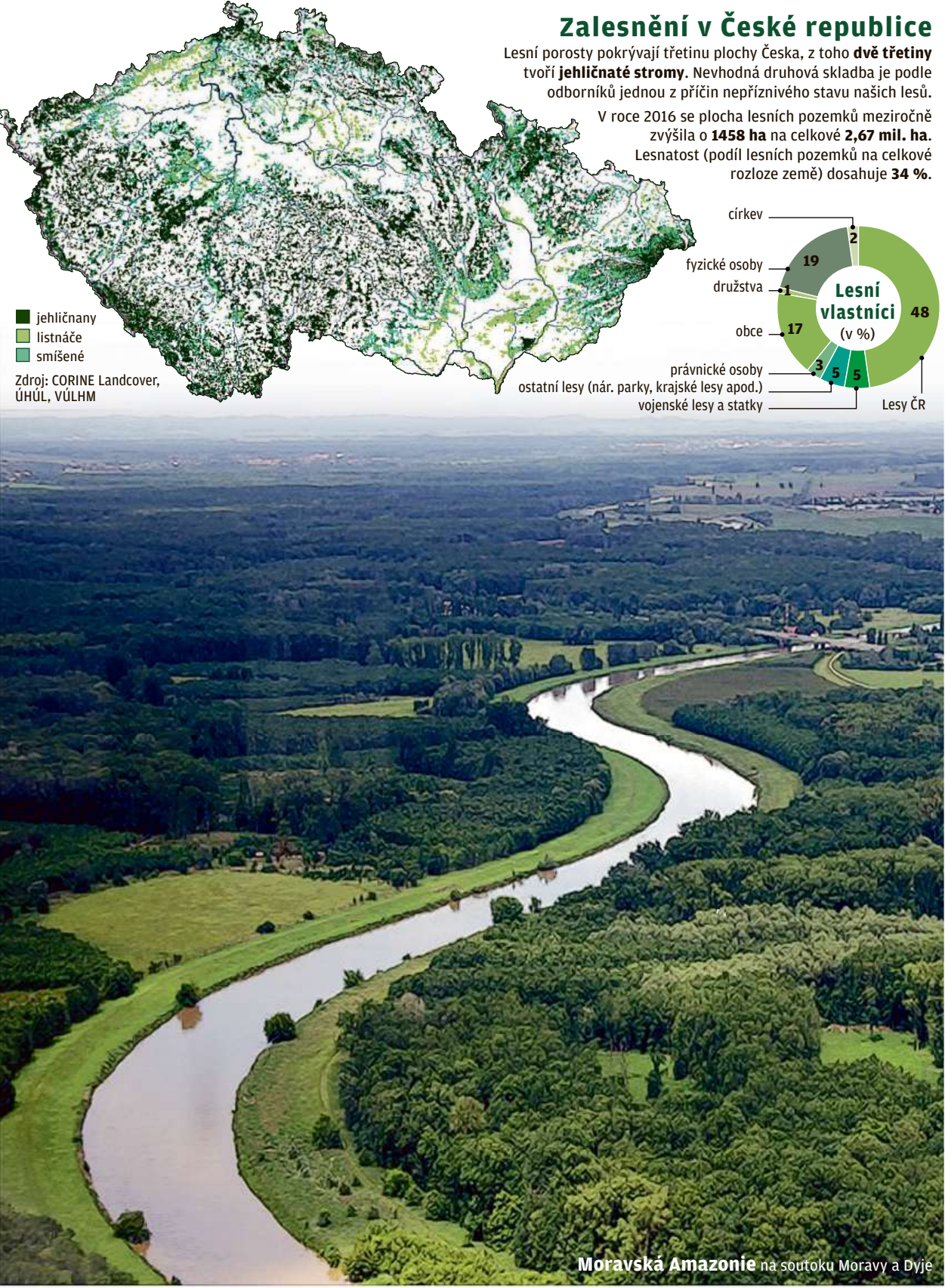
Nemůžete-li čekat, až paseku zalesní příroda, musíte ji osázet. A už je rovnou jasně čím. Sice běží „největší kůrovcová kalamita od dob Marie Terezie“ a smrky masivně hynou, ale sazenice i s výsadbou pořídíte od 11 do 14 korun. Navíc vyhláškou ministerstva zemědělství stanoví, že na zalesnění hektarové paseky musíte použít 8 až 10 tisíc sazenic dubu nebo buku, ale jen 3 až 4 tisíce sazenic smrku, o které se navíc nemusíte příliš starat. Ekonomický tlak na vlastníky i správce státních lesů je značný.

Stromy, které sázíte, sklízet nebudete, zato do výsadby a následné péče investovat musíte. V lesní školce proto naložíte auto sazenicemi smrku. A zalesníte jimi třeba holinu po kůrovci. A ještě si zasloužíte poděkování, že jste tam nenásázeli nějaké exoty. Minimální počty sazenic diktované ministerstvem k tomu totiž jasně ponoukají. Amerických douglasek stačí pouhé 3 tisíce na hektar, exotické jedle obrovské dokonce jen tisíce 2. Kdo by ale zatoužil po domácí jedli bělokore, musíte sazeniček koupit na každý hektar 5 tisíc. Podobně je na tom tuzemská borovice lesní. Kdo ji chce mít, musí si připravit 8 až 9 tisíc sazenic, ale invazní vejmutovky stačí jen polovina! Ouvej.

Není divu, že u nás stále výrazně převažují jehličnany. Podle lesníků se přitom situace zlepšuje, protože sázejí méně smrku než kdýkoli předtím. Jenže to opakuji už od druhé světové války, aniž by se cokoli viditelně změnilo. Smrk stále tvoří více než polovinu stromů v našich lesích. A také třetinu dnešních výsadeb. Vypadá to lépe než dřív, jenže výsadba není vzrostlý les. Při výchovných zásazích bývají „nesmrky“ přednostně odstraňovány. Výsledné zastoupení smrku v dnes zakládáných lesích tedy může být nakonec podstatně vyšší.

Pokud jste v probíhající kůrovcové kalamitě viděli příležitost, jak se po éře smrkových plantáží vrátit zase k lesům, těžce jste podcenili vizionáře z ministerstva zemědělství. To exoty nezvýhodňuje jen požadavkem na počty sazenic, ale poskytuje jim i jazykovou podporu. Ve svých materiálech je totiž tvrdošíjně nazývá „zdomácnělými“. Mezi hlavní úkoly resortu zjevně patří prosazení severoamerické douglasky tisolisté. Byla vyhlášena „stromem roku 2014“, je označována za „dřevinu s příznivým vlivem na ... ekologickou stabilitu“, jejíž „potenciál u nás není dosud dostatečně využíván“. Rovněž „může být vhodnou náhradou za smrk“ zejména tam, kde se mu už nedaří. Státní Lesy proto „budou douglasku ve zvýšené míře podporovat...“, a jejich tiskový mluvčí dokonce s klidem tvrdí národu, že pěstování douglasky „zvyšuje druhovou pestrost našich lesů“.

Tak určitě. Podobně druhovou pestrost našich vod zvyšuje račí mor a norek americký. Dřevinou roku 2017 byl mimochodem severoamerický ořešák černý. Strom, který z kořenů vylučuje jedy, jimiž tráví ostatní rostliny, vhodný je zejména do nížin, kde se nedaří douglasce. Až se plány na šíření exotů naplní, budeme na smrkové plantáže vzpomínat ještě

v dobrém! Výsadba exotů je vyhánění čerta ďáblem hned z několika důvodů. Jejich porosty jsou biologicky ještě pustější než smrková plantáž. Mohou se začít chovat invazně, jak už činí akát nebo vejmutovka.

Náklady na to, aby nezaplavily i místa, kde je nechceme, pak mohou rychle přesáhnout potenciální výnosy z jejich pěstování. Zbaveny chorob a škůdců, jež růst exotických dřevin omezovali v jejich domovině, rostou i na stanovištích, která jim tak docela nevychovují. Až se sem jejich patogeny dostanou, mohou jim velmi snadno podlehnout. Kalamitní škůdce douglasky, americký kůrovce lýkohub douglaskový už je v Číně. V rámci zelených perverzít spojených s přechodem na obnovitelné zdroje energie dováží Evropa pro tepelné elektrárny obrovské množství dřeva ze Severní Ameriky. To by bylo, aby z více než čtyř miliard kilogramů dovezených jen v roce 2014 nějaký ten lýkohub nevylezl...

V lese straší duch!

Rozhodnutí co a jak pěstovat je ekonomického rázu, rizika i zisky nese vlastník lesa, stát by mu do toho tedy neměl příliš mluvit. Přesto mluví ze všech stran. Vedle tlaku na rychlé zalesnění předepsanými počty sazenic také nesmíte pěstovat les, který by byl řidší než hustý, ani těžit les mladší 80 let. Vypadá to rozumně. Dokud si neuvědomíte, že naše lesy jsou z nejhustších v Evropě. Což je příčinou drastického ochuzování jejich přírodní rozmanitosti i jejich zranitelnosti.

Stromy si konkurují, čím je les hustší, tím snáze podléhají suchu, chorobám a škůdcům. Nemožnost těžit mladší stromy zase vylučuje výmladkové hospodaření, což je ekologicky překvapivě šetr-

Cože? Naši národní lesníci dokážou z hektaru lesa vymáčkout násobně víc než efektivní a úsporní Bavoři nebo Rakušané? Kolik nás to bude jednou stát?

”

ný způsob získávání palivového dříví. Vyhovuje mnoha vzácným broukům, motýlům i rostlinám a malým vlastníkům se ekonomicky vyplatí podstatně více než klasické pasečení.

Naopak zajištění mimoprodukčních funkcí lesa (například toho, aby také trochu připomínal přírodu), na nichž vlastníci nemají žádný ekonomický zájem, ponechává zákon na jeho libovůli. Není stanoven minimální počet starých stromů, obem mrtvého dřeva, světlin, zkrátka ničeho, co by alespoň trochu vychylovalo rovnováhu od plantáží zpět ke hvozdům, hodným toho jména. Naopak, chce-li vlastník pěstovat les, který by lépe vyhovoval ohroženým živočichům nebo rostlinám, narazí na požadavky zákona, jehož fetišem je maximální produkce dřeva.

Jak je to možné? Skrze lesní zákon tady zkrátka straší duch Marie Terezie. Duch časů, kdy lesa bylo málo a dřevo bylo zásadní strategickou surovinou. Císařovna se svými patenty snažila zajistit jeho stálý přísun a poddaným určovala, jak hospodařit. Jenže dřevo už dávno strategické není, lze jej bez obtíží dovážet –

ostatně jej usilovně vyvážíme. Zatímco tak lesní zákon řeší problém, který už patří minulosti, palčivé problémy dneška – úbytek přírodní rozmanitosti a stav našich lesů v čase klimatické změny – prakticky ignoruje.

Škoda není BMW

Lesy ČR se rády chlubí vysokými zisky. Právem. V roce 2016 z jednoho hektaru vytěžily 184 eur před zdaněním. Zhruba dvakrát víc, než na kolik dosáhl jejich bavorský protějšek. O rakouských (více než trojnásobek), či dokonce polských nebo slovenských (desetinásobek) státních lesích ani nemluvě. Cože? Naši národní lesníci vymáčkou z hektaru lesa mnohem víc než efektivní a úsporní Bavoři? Škoda není BMW, vykazuje-li na tunu spotřebovaného plechu dvojnásobný zisk, je namístě otázka proč. Lesy jsou dlouhodobá investice, jejich dnešní vlastníci sklízí plody práce minulých generací. Zisk lze tedy snadno maximalizovat zintenzivněním sklízň současné, utlumením péče o tu budoucí a ignorováním úkolů, které dost nenesou nebo ziskovost komplikují. Je dost dobře možné, že Lesy ČR kombinují všechny tři postupy najednou.

K tomu si navíc přilepšují z cizího. Automaticky například pobírají 120 milionu korun ročně za to, že jejich pracovníci dělají poradce malým vlastníkům. Mnoho jich (například autor článku) přitom takového státem placeného hospodáře nikdy nevidělo. Což je ten lepší případ, protože nejběžnější rada zní „osázejte to smrkem“. Za službu, jejíž výkon je minimálně velmi proměnlivý a nikdo jej nekontroluje, tak Lesy ČR pobírají z eráru „důchod“, který v letech 2000–2009 tvořil řádově desítky procent jimi vykazovaného zisku.

K úkolům, které ziskovost komplikují, patří ochrana přírody. Státní Lesy pečují o velmi podstatnou část našich chráněných území, podívejme se proto, jak přistupují k několika nejcenějším lokalitám ve své správě.

V Moravské Amazonii

Jihomoravská lužní lesy, zvané též Moravská Amazonie, patří k přírodně nejbohatším hvozdům v Evropě. Také tu rostou mimořádně kvalitní duby. V 19. století byly zdejší pastevní a výmladkové lesy převedeny na dubové plantáže. Duby, které tehdy sázeli Lichtenštejnové, od 90. let minulého století intenzivně sklízí Lesy ČR. Intenzivně natolik, že už stačili vykácel většinu starších porostů a místy na velkých plochách prakticky nezůstal stát starší strom. Z hlediska biologického je to katastrofa, jinak typická ukázka toho, jak se stát chová k přírodně nejcenějším lesům ve svém vlastnictví.

Protože pěstování dubu je drahé, na velkých plochách nedávno vykácených doubrav dnes roste jasan. Příští zisky budou nižší, ale zase se ušetřilo za zalesnění. Jenže nedávno z Asie přišla houbová choroba a prakticky všechny jasanové porosty – často už vzrostlé lesy, ale ne dost staré na to, aby se jejich těžba vyplatila – bude třeba nahradit dubem. Ekonomické výhledy donedávna velmi výdělečného lesního závodu nejsou růžové. A to se zatím pouze potichu mluví o tom, že začínají odumírat také duby. Hrozí tedy, že v jihomoravských lužích nebude ani unikátní příroda, ani tu neporostou ziskové stromy. Pomohlo by pěstování na řídko, protože díky němu jsou stromy odolnější vůči nákazám i suchu. Ochrana přírody se něco takového snaží už delší dobu prosadit. Stát takovému požadavku ale zatím velmi odhodlaně odolává...

Ve Vlárském průmysku v Bílých Karpatech žije přísně chráněný tesařík alpský. Stát tu hospodáří téměř vzorově. Využívá přirozenou obnovu, udržuje vysoké zastoupení buku... jenže nějak zapomněl, že tesařík potřebuje staré stromy – lokalita byla v posledních desetiletích prakticky vykáčena. Na 3500 hektarech lesa zbývají starší bučiny prakticky jen v několika miniaturních rezervacích. Pro přežití tesaříka alpského je to zásadní problém. Vlárský průmysk byl přitom na Moravě donedávna jediným známým místem, kde se tento už půl století zákonem chráněný brouk vyskytoval. Navíc leží v nej přísněji chráněné zóně CHKO Bílé Karpaty a v posledních dvaceti letech je také evropsky významnou lokalitou k ochraně tesaříka alpského přímo vyhlášenou...

Okáč jílkový je celoevropsky chráněný lesní motýl. Čeští státní lesníci jej vystrnadili z Pálavy i z Bořího lesa u Břeclavi. Poslední okáči tak dnes poletují v chráněných zbytcích listnatých porostů v oblasti zvané Doubrava mezi Hodonínem a Bzencem. Tu pokrývají převážně borové plantáže. Kořínky vysazovaných borovic ale žerou larvy chroustů, takže lesníci některé paseky zalesňují i několikrát. Což je drahé. Dospělí chrousti se živí listím stromů a na borových plantážích nemají potravu. Masové proto napadají listnáče v přírodní památce Hodonínská Důbrava – kde vede spousta dalších chráněných druhů žije také zmíněný motýl – a berou útokem za hrady a zeleň v okolních obcích. Lesy by obcím mohly ulevit, kdyby zvýšili zastoupení listnáčů a nabídli tak broukům je potravu v Doubravě. Problémům s obnovou lesa na pasekách by zase mohly předejít hospodařením, při kterém by vůbec nevznikaly. Podnik, jehož oficiální mantrou je láska k přírodě, má ale jiný recept. Chce rezervaci v Doubravě letecky stříkat insekticidem. Samozřejmě v době, kdy tu létají naši poslední okáči jílkoví...

Zapsáno krví

Pokračovat by se v tomto skličujícím duchu dalo dlouho. Naše lesnictví si zkrátka v boji proti ohroženým a zákonem chráněným druhům vede skvěle...

Nepřímé náklady tlaku na rychlý zisk se projeví až za nějakou dobu. Jejich výše je nejistá. Jisté ale je, že nedávné zisky státních Lesů se na naši přírodu podepsaly krvavým písmem. Není to ale jen jejich vina a už vůbec ne argument pro privatizaci. Lesy pouze tančí tak, jak píská ministerstvo zemědělství. Viníka i klíč ke zlepšení stavu lesů hledejme tam.

Autor, entomolog, vede Laboratoř ekologie lesa v Biologickém centru AV ČR v Českých Budějovicích